

บทที่ 2

วิวัฒนาการระบบคณะรัฐมนตรีไทย :

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ก่อนคณะรัฐมนตรีในระบบรัฐสภา

การพิจารณาลักษณะองค์กร ภาวหน้าที่ รวมถึงวิวัฒนาการของระบบคณะรัฐมนตรี ในที่นี้มุ่งศึกษาพิจารณาาระบบคณะรัฐมนตรีในระบบรัฐสภา (Constitutional Cabinet) แต่ก่อนทำความเข้าใจระบบคณะรัฐมนตรีดังกล่าว จะต้องพิจารณาไปถึงภูมิหลัง ลักษณะการปกครอง ในอดีต และระบบคณะรัฐมนตรีสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นพื้นฐานเสียก่อน เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวของระบบคณะรัฐมนตรีไทยได้อย่างต่อเนื่อง

ลักษณะ รูปแบบ การเมือง การปกครอง ในอดีตก่อนการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครอง ในปี 2475 ซึ่งสมควรนำมาพิจารณาเพื่อประกอบความเข้าใจต่อระบบคณะรัฐมนตรีในสมัยต่อมาและปัจจุบัน โดยช่วงที่พิจารณา คือ จุดเริ่มต้นของการมีแนวความคิดในการจัดระบบการบริหารราชการแบบตะวันตก ซึ่งได้แก่

1) การปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดยจะศึกษา - สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) และสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ (Privy Council) ที่จัดตั้งในปี พ.ศ. 2417 รวมทั้งการเสนอความเห็นให้ตั้งคณะรัฐมนตรี ในคำกราบบังคมทูลฯ ร.ศ. 103

- เสนาบดีสภา และ องคมนตรีสภา พ.ศ. 2435 และรัฐมนตรีสภา (Legislative Council) ซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2437

2) การสถาปนาอภิรัฐมนตรีสภา (Supreme Council of State) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ก่อนการปฏิรูปการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น การปกครองของไทยได้มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง เป็นลำดับ ซึ่งพอจะสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

ในสมัยราชอาณาจักรสุโขทัย นั้น อำนาจในการปกครองทั้งปวง รวมศูนย์อยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นผู้ที่ทรงมีหน้าที่ปกครองให้พลเมืองเป็นสุข ทรงเป็นที่พึ่งในยามที่มีภัยพิบัติ ทรงป้องกันให้พ้นจากศัตรู และทรงระงับข้อพิพาทต่าง ๆ อันเกิดขึ้นภายในด้วยความยุติธรรม การรักษาสีทิวเสรีภาพต่าง ๆ อันเป็นสมบัติของชนที่เป็นอิสระ และทรงส่งเสริมศีลธรรมจรรยา ตลอดจนวิชาความรู้ต่าง ๆ อันเป็นเครื่องทำให้ชนอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสุข¹ พระมหากษัตริย์จึงปฏิบัติภารกิจ ทั้งในด้านการเมือง การบริหาร การป้องกันประเทศ และการศึกษา ฯลฯ ไปพร้อมกันด้วย อย่างไรก็ดี ผู้ปกครองในสมัยสุโขทัย นอกจากองค์พระมหากษัตริย์แล้วยังประกอบไปด้วย พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ (เช่น ราชบุตร ลูกขุน และ พ่อบ้าน พ่อเมือง)² หากแต่ข้าราชการเหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของพระมหากษัตริย์เท่านั้น การปกครองในสมัยสุโขทัยนั้นแบ่งแยกงานปกครองออกไปตามอาณาเขตพื้นที่ โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. การบริหารในราชธานี ซึ่งพระมหากษัตริย์อำนวยการปกครองโดยพระองค์เอง
2. เมืองพระยามหานคร หรือ หัวเมืองชั้นนอก พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งให้เจ้านายหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ไปปกครอง ขึ้นตรงต่อพระองค์
3. เมืองประเทศราช มีเจ้านายชาวพื้นเมือง ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง

ส่วนการปกครองในสมัยโบราณของไทย โดยมีการแบ่งแยกงานไปตามลักษณะ ภาชนะหน้าที่ ได้เริ่มมีขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น อันได้แก่ การปกครองราชธานีในระบบจตุสดมภ์

ระบบจตุสดมภ์

ในสมัยอยุธยาตอนต้น นับแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) เป็นต้นมาได้นำเอาแบบแผนวิธีการปกครองของขอมมาปรับปรุงใช้ในการปกครองราชธานี หรือการปกครอง

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, "การปกครองสมัยสุโขทัย," ประวัติศาสตร์และการเมือง (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514), หน้า 33.

²ลิขิต อีร์เวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 39.

ส่วนกลาง โดยแบ่งส่วนราชการออกเป็น 4 แผนก คือ เมือง วัง คลัง และ นา โดยเรียกรวมกันว่า "จตุสดมภ์" มีหน้าที่รับผิดชอบคือ³

1. กรมเมือง มีขุนเมืองเป็นผู้บังคับบัญชา มีหน้าที่เกี่ยวกับการปกครอง รักษาสันติสุข บังคับบัญชาบรรดาไพร่ฟ้าพลเมือง ซึ่งมีถิ่นฐานภูมิลำเนาอยู่ในเขตเมืองหลวง รวมทั้งการลงโทษผู้กระทำความผิดทางอาญาในเขตเมืองหลวงด้วย
2. กรมวัง มีหน้าที่เกี่ยวกับราชสำนัก และพิพากษาคดี มีขุนวังเป็นผู้บังคับบัญชา
3. กรมคลัง มีหน้าที่รับจ่าย และเก็บรักษาพระราชทรัพย์ ต่อมา มีหน้าที่เกี่ยวกับการต่างประเทศ และการแต่งตั้งสำเภาไปค้าขายกับนานาประเทศด้วย โดยมีขุนคลังเป็นผู้บังคับบัญชา
4. กรมนา มีขุนนาเป็นผู้บังคับบัญชา มีหน้าที่เกี่ยวกับการดูแลเรือนสวนไร่นา การออกสิทธินาและการเก็บ "หางข้าว" ได้แก่ ข้าวจากผู้ทำนาที่ต้องแบ่งส่วนหนึ่ง ส่งขึ้นฉางหลวง

การปรับปรุงการปกครองสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2031)

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีการปฏิรูปการปกครองเกิดขึ้นเพื่อรวบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง (Centralization of Power) โดยในการปกครองส่วนกลาง ได้มีการแบ่งแยกอำนาจฝ่ายทหาร และฝ่ายพลเรือนออกจากกัน โดย "ทรงตั้งตำแหน่งเสนาบดี เอาทหารเปนสมุหกลาโหม เอาพลเรือนเปนสมุหนายก เอาขุนเมืองเปนพระนครบาล เอาขุนวังเปนพระธรรมาธิบดี เอาขุนนาเปนพระเกษตรรา เอาขุนคลังเปนพระโกษาธิบดี"⁴ การปฏิรูปครั้งนี้ ทำให้การปกครองเป็นระบบที่ซับซ้อน เพราะมีการแต่งตั้งอัครเสนาบดีถึง 2 คน โดยแยกกันรับผิดชอบในกิจการทหารและกิจการพลเรือน ได้แก่

³ สมเด็จพระยาตราชางราชานาภาพ, "ลักษณะการปกครองประเทศไทยแต่โบราณ," ประวัติศาสตร์และการเมือง (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514), หน้า 19.

⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตราชางราชานาภาพ, พระราชพงศาวดารสยาม เล่ม 1, หน้า 61.

1. สมุหกลาโหม มีเจ้าพระยามหาเสนาบดีสมุหกลาโหม เป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการฝ่ายทหาร เมื่อมีกิจการทางด้านการทหาร สมุหกลาโหมจะเป็นประธานที่ประชุมข้าราชการฝ่ายทหาร ปรีกษาข้าราชการ และนำมติขึ้นกราบบังคมทูล และมีหน้าที่จัดการเกี่ยวกับการป้องกันแผ่นดิน ตรีเตรียมกำลังอาวุธยุทธภัณฑ์ บำรุงกำลังทหาร และหน้าที่อื่น ๆ เกี่ยวกับความปลอดภัยของประเทศ^๕

2. สมุหนายก มีเจ้าพระยาจักรีศรีอริวงค์ สมุหนายก เป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการฝ่ายพลเรือน ควบคุมกรมทั้ง 4 แต่เดิม หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงชื่อคือ

กรมเมือง เปลี่ยนชื่อเป็น นครบาล มีพระยานครบาล เป็นผู้รับผิดชอบ

กรมวัง เปลี่ยนชื่อเป็น ธรรมมาธิกรณ์ มีพระยาธรรมมาธิกรณ์ เป็นผู้รับผิดชอบ

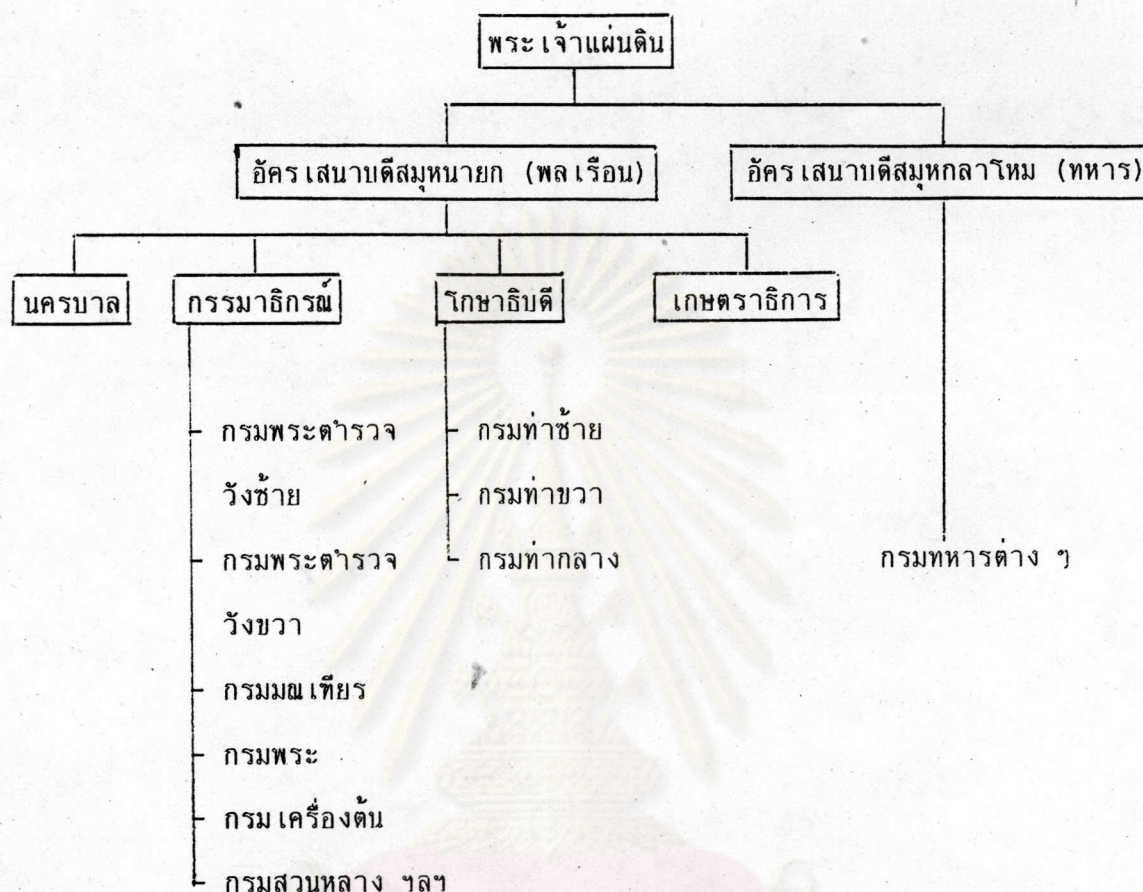
กรมคลัง เปลี่ยนชื่อเป็น โกษาธิบดี มีพระยาโกษาธิบดี เป็นผู้รับผิดชอบ

กรมนา เปลี่ยนชื่อเป็น เกษตราธิการ มีพระยาเกษตราธิการ เป็นผู้รับผิดชอบ

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๕ ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ, ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสิ้นอยุธยา (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2519), หน้า 286.

แผนภาพที่ 2 การแบ่งการปกครองสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

การปกครองในสมัยโบราณในทั้งสองยุคนี้ แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ไม่สามารถที่จะทรงใช้พระราชอำนาจในการจัดการปกครองและบริหารบ้านเมืองแต่โดยพระองค์เองได้ จึงต้องมีการแบ่งงานแก่เจ้านาย หรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงไว้วางพระราชฤทัย และอธิบายได้ว่าการบริหารการปกครองในอดีตนั้น ได้มีการแบ่งลักษณะของงานหรือราชการออกโดยกฎเกณฑ์ที่อาจประมวลได้ คือ

1. แบ่งงานตามเขตพื้นที่ ได้แก่ แบ่งการปกครองตามพื้นที่ปกครอง คือ ราชธานี หัวเมืองชั้นนอก เมืองประเทศราช เป็นต้น
2. แบ่งตามลักษณะงาน ได้แก่ การแบ่งตามภาระหน้าที่ของหน่วยงาน เช่น เมือง วัง คลัง นา

3. แบ่งโดยอาศัยเกณฑ์ระหว่างกิจการด้านการทหาร และกิจการด้านพลเรือน เป็นการแบ่งอัครเสนาบดี ออกเป็น สมุหนายก และสมุหกลาโหม ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

1. การปฏิรูปการปกครองรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้้นำแนวความคิดการปกครองแบบตะวันตกมาใช้ในประเทศไทย โดยจัดตั้ง สภาการแผ่นดิน ขึ้นในปี พ.ศ. 2417 โดยมีมูลเหตุสำคัญของการตั้ง ได้แก่ การที่พระองค์ต้องการลดอำนาจของขุนนางในระดับสูงในรัชสมัยของพระองค์ ได้แก่ ขุนนางในตระกูลขุนนาค เพราะในขณะนั้น สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้ที่มีอำนาจในทางการเมือง และการปกครองอย่างยิ่ง สภาการแผ่นดินที่ทรงตั้งขึ้นนี้ แบ่งออกเป็น

1. สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) ตั้งขึ้นในวันที่ 8 พฤษภาคม 2417 เพื่อลดอำนาจของขุนนางชั้นสูง และปรับปรุงการปกครองประเทศให้ทันสมัย พระราชประสงค์อันเป็นลายลักษณ์อักษรของสภานี้คือ ให้สภานี้ "...ช่วยคิดราชการแผ่นดิน ซึ่งจะให้มีคุณประโยชน์ท่านบุรุษพระนครทั่วพระราชอาณาเขต ให้ราษฎรอยู่อย่างเปนสุข" พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งที่ปรึกษาราชการแผ่นดินจำนวน 12 นายขึ้น จากข้าราชการที่มีตระกูล และมีสติปัญญาเฉียบแหลม โดยพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งในฐานะประธาน

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับแนวคิดมาจากการที่ได้ทอดพระเนตรงานเกี่ยวกับที่ประชุมปรึกษาราชการแผ่นดินที่เมืองปัตตาเวีย ของฮอลันดา เมื่อคราวเสด็จประพาสเมืองสิงคโปร์ และปัตตาเวีย ในปี พ.ศ. 2413 โดยพระองค์ทรงตระหนักว่า ในการบริหารประเทศนั้น ถ้าหากมีผู้ช่วยคิดหลายปัญญาแล้ว ก็จะทำให้เกิดความเจริญขึ้นได้^๑ ที่ปรึกษาราชการที่ทรงตั้งขึ้นในครั้งนั้น มีทั้งสิ้น 12 นาย ดังนี้

^๑สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. พระยาราชสุภาวดี	(เพ็ง เพ็ญกุล)
2. พระยาศรีพิพัฒน์	(แพ บุนนาค)
3. พระยาราชวราณกุล	(รอด กัลยาณมิตร)
4. พระยาสาปน์กิจโกศล	(โหมด อมาตยกุล)
5. พระยาภาสกรวงศ์	(พร บุนนาค)
6. พระยามหาอำมาตย์	(ชื่น กัลยาณมิตร)
7. พระยาอภัยรณฤทธิ์	(แย้ม บุนยรัตนพันธ์)
8. พระยาราไชย	(จำเริญ บุรณศิริ)
9. พระยาพิพิธโกศัย	(ทองคำ สุวรรณทัต)
10. พระยาเจริญราชไมตรี	(ตาด อมาตยกุล)
11. พระยากล้าโหมราชเสนา	(กรับ บุนยรัตนพันธ์)
12. พระยาราชโยธา	(ทองอยู่ ภูมิรัตน์)

บรรดาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินนี้ อยู่ในตำแหน่งนานเท่าที่ทรงพอพระราชหฤทัย โดยก่อนจะเข้ารับตำแหน่งจะต้องทำพิธีสัตยาบันต่อพระพักตร์ และถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา แล้วจึงรับพระราชทานตราตั้งเพื่อความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์นั้นเอง

ในสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นประธาน (President) ของสภา และทรงแต่งตั้ง รองประธาน (Vice President) 1 คน โดยเลือกจากที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เพื่อทำหน้าที่เป็นประธานของที่ประชุม ทุกครั้งที่ไม่ทรงเข้าร่วมประชุม และยังได้ตั้งตำแหน่งที่เรียกว่า เสมียนใหญ่ (Clerk) และเสมียนผู้ช่วย (Deputy Clerk) เพื่อทำหน้าที่ทางด้านหนังสือ เอกสาร เช่น จัดและอ่านรายงานการประชุมของสภา ออกหนังสือเชิญที่ปรึกษาราชการแผ่นดินทั้งหลายมาประชุม โดยแจ้งให้ทราบล่วงหน้าก่อนเวลาประชุม 24 ชั่วโมง สำนักงานของหน่วยงานนี้อยู่ภายในพระบรมมหาราชวัง หลังจากที่ได้ทำพิธีสัตยาบันสัตยาบัน ในวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2417 แล้ว สภานี้ก็ได้เริ่มปฏิบัติงานโดยมีการประชุมทุก ๆ 7 วัน เรื่องที่นำเข้าพิจารณามีหลายประเภท เช่น เรื่องปัญหาเกี่ยวกับทหาร ปัญหาภาษีอากร และเรื่องอื่น ๆ และในบางครั้งก็ทำหน้าที่ในด้านตุลาการอีกด้วย

2. สภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ (Privy Council) ตั้งขึ้นเมื่อ 15 สิงหาคม 2417 โดยทรงมีพระราชประสงค์ในการตั้งคือ เพื่อ "...ทรงได้ตามการงาน...แลปกษากฎาร ซึ่งทรงพระราชดำริที่ขึ้นบางสิ่ง"⁷ หรืออาจทรงมอบหมายงานบางอย่างให้สภานี้ปฏิบัติ เช่น เมื่อมีราชการที่ต้องการสืบสวนหาความจริง และจัดการให้ได้ผลดีจริง ๆ อาทิ การชำระความรู้ เมื่อมีผู้ทูลเกล้าถวายฎีกา เป็นต้น⁸ ที่ปรึกษาส่วนพระองค์ที่ทรงตั้งขึ้น มีจำนวน 49 นาย

สภาทั้งสองได้ทำหน้าที่ในการตั้งอำนาจเข้าสู่พระมหากษัตริย์โดยชัดเจน เช่น การประชุมเกี่ยวกับภาษีอากร* การพิจารณาปัญหาการเลิกทาส⁹ การเลิกระบบไพร่ การพิจารณาปัญหาการปรับปรุงระบบบริหารราชการแผ่นดิน ปัญหาการปราบปรามโจรผู้ร้าย ปัญหาการตั้งโรงเรียนสอนหนังสือเด็ก ฯลฯ เป็นต้น

แม้ว่า การตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ จะไม่ได้มีอิทธิพล หรือ เป็นวิวัฒนาการของระบบคณะรัฐมนตรีแต่อย่างใด แต่ก็ได้แสดงถึงการที่สถาบันพระมหากษัตริย์ได้พยายามนำเอาแบบอย่าง รูปแบบการเมืองบางประการของตะวันตกเข้ามาใช้ เพราะสภาทั้งสองนั้นมีรูปแบบการจัดตั้ง การปฏิบัติงาน และการประชุม ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ตามที่พระองค์ได้ทอดพระเนตรวิธีการปกครองของอังกฤษ ที่สิงคโปร์ และชอแลนดา ที่ปัตตาเวีย เมื่อครั้งเสด็จประพาสต่างประเทศ ในปี พ.ศ. 2413

⁷ เพิ่งอ้าง, หน้า 4.

⁸ เพิ่งอ้าง, หน้า 13.

* มีการประชุมเกี่ยวกับภาษีอากรหลายครั้ง เพื่อปรับปรุงระบบการจัดเก็บภาษี การวางระเบียบปฏิบัติต่อเจ้าภาษีนายอากร

⁹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงนำปัญหาเกี่ยวกับพิภด เกษียณอายุ ลูกทาส เข้าปรึกษาในที่ประชุมปรึกษาราชการแผ่นดิน แต่ได้ตราพระราชบัญญัติ เกษียณอายุลูกทาส ลูกไทย ปีพุทธศักราช 2417 ขึ้น, ดู จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 ไม่ระบบ จ.ศ. เลขที่ 1537 มัดที่ 154 เล่ม 3 จดหมายเหตุการถือหน้าถวายสัตย์ และพระราชดำรัสในการตั้งสมาชิกเคาน์ซิล

การจัดการปกครองจากสมัยโบราณจนถึงการจัดตั้งสภาการแผ่นดินขึ้นนี้ เป็นส่วนหนึ่งซึ่งแสดงถึงการปรับตัวของวิธีการปกครอง ที่แต่เดิมเป็นไปโดยแนวคิดทางศาสนา หรืออิทธิพลจากประเทศเพื่อนบ้าน เป็นการได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตก แนวคิดที่ต้องการให้มีการปกครองตามแบบตะวันตกได้เริ่มเกิดขึ้น และได้ปรากฏชัดเจนเมื่อ กลุ่มพระราชวงศ์ และขุนนางในยุโรปได้ร่วมกันถวายนามเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี ร.ศ. 103 หรือปี พ.ศ. 2428

แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดตั้งคณะรัฐมนตรี ในคำกราบบังคมทูลถวายนามเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103

ในปี ร.ศ. 103 ได้มีกลุ่มพระราชวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการที่อยู่ในยุโรป ได้ร่วมกันเข้าชื่อถวายนามเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยคำกราบบังคมทูลได้เสนอให้จัดการบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อย ในแบบที่นิยมใช้ปฏิบัติกันในประเทศที่เจริญแล้ว กล่าวคือ ในลักษณะของระบบคณะรัฐมนตรี โดยได้เสนอแนวคิดในการเปลี่ยนแปลงจากระบบ "แอบโซลูต โมนากี" มาเป็นแบบ "คอนสติติวชันแนล โมนากี" ซึ่งจะมีผลให้การปกครองบ้านเมือง และการทำนุบำรุงบ้านเมือง อยู่ในความรับผิดชอบของคณะรัฐมนตรี (คาบิเนต) โดยพระมหากษัตริย์จะเปลี่ยนบทบาทจากผู้มีอำนาจลึทธิขาดในการวินิจฉัยสั่งการต่าง ๆ มาเป็นประธานของคณะรัฐมนตรี ทั้งนี้ เพื่อเตรียมพร้อมรับกับการคุกคามของลัทธิล่าอาณานิคม ที่กำลังแพร่หลายอยู่ในเอเชียในขณะนั้น¹⁰ คำกราบบังคมทูลฯ มีลักษณะเป็นการเสนอแนะ แนวทาง เทคนิค การบริหารราชการบ้านเมือง การเสนอแนวทางการบริหารในครั้งนี้ เป็นครั้งแรกที่เสนอให้มีการตั้ง คาบิเนต ขึ้น ดังรายละเอียดในคำกราบบังคมทูลตอนหนึ่งว่า

...การป้องกันรักษาและทำนุบำรุงบ้านเมืองทุกอย่างนั้น ต้องอยู่ในความตัดสินใจของข้าราชการผู้ใหญ่ ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นไว้ ที่เป็นพวกคาบิเนต และที่จะจัดการไปได้ โดยพระบรมราชานุญาต ...ก่อนทุกอย่าง ข้าราชการเหล่านี้ เป็นหัวหน้ากรม

¹⁰ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 13.

หรือ ดีปาดเมนต์ ทุก ๆ กรม และมีอำนาจตัดสินใจ บังคับการรับผิดชอบของกรมนั้น ๆ ด้วยตนเอง...*

ซึ่งนับ เป็นการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับ คณะรัฐมนตรีที่ชัดเจน เป็นครั้งแรก แม้ว่าจะไม่ใช่การเสนอแนวคิดเกี่ยวกับคณะรัฐมนตรีในระบบรัฐสภาเต็มรูปก็ตาม แต่ก็ เป็นแนวคิดแบบคณะรัฐมนตรีในระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองที่กำลังใช้อยู่ในประเทศอังกฤษในขณะนั้น โดยในปี ค.ศ. 1832 (พ.ศ. 2375) อังกฤษได้มีพระราชบัญญัติปฏิรูป ทำให้ทั่วโลกคณะรัฐมนตรีได้เริ่มเกิดขึ้น แต่อยู่ในฐานะที่เป็นคณะทำงานขององค์พระมหากษัตริย์

ความคิดเกี่ยวกับคณะรัฐมนตรี หรือคาบิเนต ที่มีการกราบบังคมทูลในปี ร.ศ. 103 นั้น ก็เป็นแนวคิดที่ เน้นหนักไปในด้านการปรับปรุงระบบการตัดสินใจด้านนโยบายสูงสุด โดยต้องการให้มีการนำระบบคณะรัฐมนตรีมาใช้ ซึ่งจะเป็นการช่วยกระจายอำนาจในระดับสูงสุดโดยมีการแบ่งอำนาจตัดสินใจ รับผิดชอบในด้านการบริหารบ้านเมืองให้กับบรรดาขุนนาง ข้าราชการ ซึ่งต้องการมีส่วนร่วมในการปกครองมากขึ้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตอบเกี่ยวกับการที่จะตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นมาว่า สภาพบ้านเมืองในขณะนั้นยังไม่พร้อม โดยยังขาดคนที่มีความรู้ มีสติปัญญา ดังกล่าวว่า

"...การที่เราอยู่ในตำแหน่ง เอกเสกคิวตีฟคอเวอนเมนต์ นี้ ถ้าจะเปรียบกับการคอเวอนเมนต์อังกฤษ ก็เหมือนหนึ่งเป็นปรีเมียเองในตัว แต่ได้เปรียบกว่ากันคนละอย่างคือ ปรีเมียอังกฤษต้องรู้จักการคิดการที่สำคัญทุกสิ่งทุกอย่าง เว้นไว้แต่การเล็กน้อย คนอื่นทำไปได้ตามมินิสตรีของตัวเอง แต่ส่วนเราต้องรู้การตั้งแต่ใหญ่ลงไปจนเล็ก ทุกสิ่งทุกอย่างต้องทำเอง

* จากข้อ 2 ในคำกราบบังคมทูลถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 เรื่องการที่จะให้เป็น คอนสตีติวชันแนลโมนาร์กี

สิ่งเองทุกสิ่งตลอด จนถ้อยความเล็กน้อยไม่ว่าใครจะได้อาศัย ฤาไม่ได้อาศัย เสนาบดีตาม
ตำแหน่งนั้น ๆ เลย..."¹¹

โดยเสนาบดีส่วนมากในขณะนั้น เป็นคนรุ่นเก่าที่พระองค์คิดว่า สติปัญญา ความสามารถ ยังไม่พอ
ที่จะทำงานเพื่อการปรับปรุงประเทศ ดังกล่าวว่า "...การที่จะเปลี่ยนแปลงนั้นในท่านสำหรับเก่านี้
จะทำการได้ฤาไม่ เมื่อทำการไม่ได้แล้ว ก็มีเรื่องเดิมที่จะต้องริไซซ์ การที่มีนิสเตอร์จะริไซซ์
พร้อมกันมาก ๆ ซึ่งไม่เคยมีในเมืองไทย จะมีผลประการใด"

ดังนั้น ความคิดที่เสนอให้ตั้งคณะรัฐมนตรีแบบในระบอบ Constitutional
Monarchy ในครั้งนี้ จึงไม่ได้รับการรับนำไปปฏิบัติอย่างเต็มรูปแบบ แต่ก็ได้มีอิทธิพลทำให้มีการ
ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้นตามมา

สภาการแผ่นดิน พ.ศ. 2435

เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรง
ปรับปรุงการปกครองครั้งใหญ่ โดยทรงประกาศตั้งกระทรวงขึ้น 12 กระทรวง ดังรายพระนาม
และนาม เสนาบดีว่าราชการดังนี้

1. กระทรวงกลาโหม	เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (พุ่ม ศรีไชยันต์)
2. กระทรวงการต่างประเทศ	กรมหลวงเทววงศวิโรปการ
3. กระทรวงเกษตราธิการ	พระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต)
4. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์
5. กระทรวงธรรมการ	เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค)
6. กระทรวงนครบาล	กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์
7. กระทรวงมหาดไทย	กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

¹¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.4/16 เรื่องพระราชดำรัสตอบ
ความเห็นของผู้จะให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง จ.ศ. 1247

8. กระทรวงมรดาธา	กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา
9. กระทรวงยุติธรรม	พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
10. กรมยุทธนาธิการ	สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรการ
11. กระทรวงโยธาธิการ	เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์
12. กระทรวงวัง	กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ¹²

พร้อมกันนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนา เสนาบดีสภา ขึ้น สมาชิกประกอบด้วย เสนาบดีที่ว่าการกระทรวงต่าง ๆ ซึ่งสามารถแต่งตั้งผู้แทน เช่น รองเสนาบดี หรือผู้ช่วยเสนาบดี เข้าร่วมประชุมในเสนาบดีสภาได้ โดยมีสิทธิทุกประการเช่น เสนาบดี

การประชุมของเสนาบดีสภาส่วนมาก เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับราชการของกระทรวงต่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นเรื่องที่ทรงพระราชทานลงมา หรือเรื่องที่เสนาบดีกระทรวงนั้น ๆ นำเข้าประชุมปรึกษากันได้ ขณะเดียวกัน หน้าที่ที่สำคัญอีกอย่างก็คือ การประชุมพิจารณาพระราชกำหนดกฎหมายต่าง ๆ ในช่วงปี 2443-2453 (ร.ศ. 119-129) เช่น กฎหมายเกี่ยวกับทางด้านภาษีอากร ยุติธรรม พาณิชย ความมั่นคงภายในราชอาณาจักร และอื่น ๆ และในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งองคมนตรีสภา เพื่อเป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์ขึ้นอีกด้วย¹³

การตั้งเสนาบดีสภา และองคมนตรีสภา ขึ้นในปี พ.ศ. 2435 นี้ เป็นความคืบหน้าที่สำคัญของการสร้างกลไกคณะรัฐมนตรีขึ้น แม้ว่าจะ เป็นกลไกคณะรัฐมนตรีในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ตาม

¹² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 รล.5/5 ประกาศตั้งตำแหน่ง เสนาบดี 12 กระทรวง

¹³ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 9 ร.ศ. 111, หน้า 199.

การดำเนินงานของเสนาบดีสถานั้น ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปรียบเทียบเปรยว่า เสนาบดีทำงานเหมือนหินหักตักโคนต้นโพธิ์ สมเด็จพระมหาพรยาเทววงศ์วโรปการ เคยกราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขาธิการในขณะนั้นว่า "ไม่กล้าจะนัดประชุมเสียแล้ว จะต้องวิ่งตามกันหลายวันนัก"¹⁴

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชหัตถเลขา พระราชทานพระยาสุรียานุวัต (เกิด บุนนาค) อัครราชทูตไทย ประจำกรุงปารีส ซึ่งแสดงถึงแนวพระราชดำริที่มีต่อเสนาบดีสภา และแสดงสภาพการทำงานของเสนาบดีได้คือว่า

"...คาบิเนตของไทย จะเข้าใจว่าตั้งขึ้นได้แล้วอย่างฝรั่งนั้นไม่ได้ มันเป็นคนต่างทำอยู่โดยมาก บางคราวการนอกหน้าที่กระทบกันเข้าก็ไม่ใคร่จะได้ บางทีเจ้าหน้าที่ต้องการปรึกษา ก็ไม่มีใครออกความเห็น การที่จะเชื่อมเสนาบดีเหล่านั้นก็มีแต่ตัวเรา เมื่อพูดมาถึงเช่นนี้ มักจะมีผู้เห็นว่า เพราะไม่มีไปรมินิสเตอร์ ด้วยเหตุเราเป็นที่รังเกียจความเห็นอันนี้เป็นแต่ความเห็นของคนภายนอก แต่ถ้าถามตัวเรา เสนาบดีเองไม่มีผู้ใดหาญจะเป็นสักคน เพราะรู้แน่ว่าหาเพื่อนครบตำแหน่งไม่ได้ ถ้าเป็นเช่นนี้เมื่อไร งานก็หยุดเมื่อนั้น การซึ่งเป็นดังนี้ก็เพราะเหตุขัดข้องตัวคน..."¹⁵

เสนาบดีสภา จึงเป็นการตั้งขึ้นเพื่อรวมเอาอำนาจบริหารไว้กับพระมหากษัตริย์ โดยเสนาบดีสภามีฐานะ เป็นสัญลักษณ์ของระบบการปกครองในสมัยนั้น ซึ่งสามารถดึงอำนาจคืนจากกลุ่มอำนาจเก่า มาสู่อำนาจพระมหากษัตริย์ได้อีกครั้งหนึ่ง

สภาการแผ่นดิน พ.ศ. 2437

ในปี พ.ศ. 2437 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนา รัฐมนตรีสภา (Legislative Council) ขึ้น โดยทรงให้ตราพระราชบัญญัติรัฐมนตรีสภา รัตนโกสินทร์ศก

¹⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 อ. 3/2 เรื่องเชิญประชุมเสนาบดี

¹⁵ ประยูร สิริพิพันธุ์, ตามรอยบาทพระพุทธเจ้าหลวง, หน้า 144-145.

113 และประกาศใช้ เมื่อวันที่ 10 มกราคม 2437 พระราชประสงค์สำคัญในการจัดตั้งสภานี้ขึ้น ก็เพื่อให้ทำหน้าที่ทางนิติบัญญัติ เป็นที่ประชุมปรึกษากฎหมายของแผ่นดิน ดังเห็นได้จากพระราชปรารภในการตราพระราชบัญญัติรัฐมนตรีสภา รัตนโกสินทร์ศก 113 ความว่า

"...ในการที่จะตั้งที่ประชุมปรึกษากฎหมาย ซึ่งจะ เป็นที่ เกี่ยวเนื่องในการดำริห์ และแต่งตั้ง พระราชกำหนดกฎหมายขึ้นใหม่ตามนิยม และความต้องการของอาณาประชาราษฎร์ในสมัยนี้ จึง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ตราพระราชบัญญัตินี้ไว้สืบไป"¹⁶

สมาชิกรัฐมนตรีสภา แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ เสนาบดีหรือผู้แทนเสนาบดี และ ผู้ที่ทรงโปรดเกล้าแต่งตั้งอีกไม่น้อยกว่า 12 นาย แต่ไม่เกิน 36 นาย รวมกันแล้วจะมีจำนวน ไม่เกิน 48 นาย¹⁷

ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตั้งเสนาบดี เป็นรัฐมนตรี ด้วย เพื่อให้สมาชิกให้เข้าเฝ้าราชการในกระทรวงต่าง ๆ ซึ่งจะ เกี่ยวเนื่องต่อการตราพระราชกำหนด กฎหมาย การมีรัฐมนตรีสภาขึ้นมาทำหน้าที่ด้านนิติบัญญัติโดยเฉพาะ แสดงถึงความพยายาม ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ต้องการให้มีการปรับปรุงในด้านนิติบัญญัติ หรือ "ผู้ทำกฎหมาย" (Legislative Council) เป็นอันดับแรกก่อนการให้จัดตั้ง คาบิเนต ขึ้น ตามความเห็นของคณะผู้กราบบังคมทูลถวายความเห็น จัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน¹⁸

การดำเนินงานของรัฐมนตรีสภาไม่ประสบผลสำเร็จ โดยมีการขาดการประชุมอยู่เสมอ แม้จะมีการปรับปรุงพระราชบัญญัติรัฐมนตรีสภาหลายครั้ง จนถึงปี พ.ศ. 2443 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้โอนงานเกี่ยวกับ การตราพระราชกำหนด

¹⁶ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 11 ร.ศ. 113, หน้า 330.

¹⁷ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 อ.2/9 พระราชกฤษฎีกา ฉบับ 3 ว่าด้วยรัฐมนตรีสภา

¹⁸ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.1ก/4 พระราชดำรัสตอบ ความเห็นของผู้ที่จะให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง จ.ศ. 1247.

กฎหมายต่าง ๆ ไปเป็นหน้าที่ของเสนาบดีสภา งานของรัฐมนตรีสภาจึงเป็นอันเล็กลงไป¹⁹ โดยไม่มีการประชุมอีกเลยนับแต่ 1 เมษายน 2445 ถึง 1 ตุลาคม 2453 ซึ่งกล่าวได้ว่าการตั้งสภาต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นการตั้ง คณะที่ปรึกษา เพื่อช่วยในการบริหารราชการแผ่นดินของพระองค์นั่นเอง

รูปแบบการปกครองรัชสมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การเปลี่ยนแปลงและการปฏิรูปทางการปกครอง นับแต่สมัยโบราณจวบจนสิ้นสมัยรัชกาลที่ 5 นี้แสดงให้เห็นว่า ขอบข่ายภาระหน้าที่และกลไกของรัฐได้เติบโตและขยายตัวเพิ่มขึ้น พระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียวไม่สามารถที่จะควบคุม ดูแล วินิจฉัยปัญหา และตัดสินใจ แต่เพียงลำพังพระองค์ได้ต่อไป แม้ว่าจะได้มีการจัดตั้งกระทรวงต่าง ๆ ขึ้นรับผิดชอบงานราชการ โดยมีเสนาบดีของแต่ละกระทรวงเป็นผู้รับผิดชอบ แต่ลักษณะของการใช้อำนาจและกระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ก็ยังคงอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์เป็นหลักใหญ่ แม้อต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้รับการเสนอให้นำเอา รัฐมนตรีสภา กลับมาใช้ อีก โดยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ได้ทรงมีหนังสือลงวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2460 กราบบังคมทูลถวายความคิดเห็นให้ทรงนำ รัฐมนตรีสภา กลับมาใช้ อีก เนื่องจากทรงเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถูกโจมตีจากหนังสือพิมพ์บ่อยๆ²⁰ แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามแนวพระราชดำริของพระอนุชาพระองค์นี้ โดยทรงเห็นว่า "ถ้าเมืองไทยยังไม่พร้อมที่จะมีรัฐสภา ซึ่งประชาชนเลือกตั้งสมาชิกทุก ๆ คน โดยเสรีภาพอย่างจริง ๆ แล้ว ไม่มีรัฐสภาปลอมจะดีกว่า"²¹ จึงไม่มีการแต่งตั้งสมาชิก รัฐมนตรีสภา ในสมัยของพระองค์ และโดยที่พระองค์ไม่ทรงศรัทธาในการที่จะนำระบบกลไก

¹⁹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 รล.7/3

²⁰ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 อ.5.2/3 รายงาน รัฐมนตรีสภา
ศ.ก. 120

²¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2505), หน้า 629-630.

ต่าง ๆ ของระบอบประชาธิปไตยมาใช้ชั่วคราว แทนการมีรัฐธรรมนูญอย่างสมบูรณ์ ทำให้ไม่มีการปรับปรุงรูปแบบการปกครองหรือกลไกการบริหารที่สำคัญเกิดขึ้น โดยทรงเห็นว่า การดำเนินรัฐประศาสนโยบายนั้น เป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ซึ่งเปรียบเป็น อรรถมหาเสนาบดี (Prime Minister) รับผิดชอบต่อชาติ โดยมีเสนาบดีต่าง ๆ เป็น "ผู้ช่วยดำเนินการ"²² การเปลี่ยนแปลงกลไกการบริหารที่สำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการของระบบคณะรัฐมนตรีในสมัยต่อมา จะมีก็เพียงการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับโครงสร้างของฝ่ายเลขานุการของเสนาบดีสภา โดยการตั้งกระทรวงมูธาธร ขึ้นใหม่เมื่อวันที่ 4 มีนาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ เป็นเสนาบดี โดยภารกิจของกระทรวงนี้คือ "ให้มีหน้าที่ทำการในพแนกท่าแลรักษาทะเบียนถ้านันดรศักดิ์ข้าราชการ ทั้งฝ่ายข้าราชการ ทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือน ทั้งพระราชอาณาจักร แลท่ารักษาทะเบียนเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่าง ๆ แลท่ารักษาทะเบียนดวงตราต่าง ๆ ซึ่งใช้ประจำในราชการของกระทรวงต่าง ๆ ซึ่งกระทรวงวังได้เคยทำมาแล้ว ท่าแลรักษาทะเบียนดวงตราสำหรับบุคคล ซึ่งจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้ต่อไป"²³

กระทรวงมูธาธรนี้ได้มีมาจนถึงรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2468 ก็ได้ถูกยกเลิกโดยยกงานทั้งปวงไปรวมกับ กรมราชเลขาธิการ เมื่อเกิดปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจขึ้นในสมัยนั้น เนื่องจากรายได้ของประเทศไม่พอกับรายจ่าย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเป็นเสนาบดีของกระทรวงมูธาธร ในขณะนั้น จึงทรงแนะนำให้ยุบกระทรวงมูธาธร แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2475 ก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกกรมราชเลขาธิการ ขึ้นเป็นกระทรวงมูธาธรอีก เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2475 การเปลี่ยนแปลงของฝ่ายเลขานุการของพระมหากษัตริย์ แสดงถึงความสำคัญของกลไกนี้ที่จะเป็น "ตัวกลาง" ในการบริหารราชการระหว่างพระมหากษัตริย์ กับบรรดาเสนาบดี

22 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปลุกใจเสือป่า (พระนคร : โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2506), หน้า 49.

23 อ้างจาก เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม เรื่องหน้าที่และภารกิจของสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี รวบรวมโดย นายค้อย เหล่าสุนทร (2509)

กระทรวงต่าง ๆ ซึ่งเป็น "ผู้ช่วยดำเนินการ" ของพระมหากษัตริย์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นี้ เสนาบดีสภาได้มีความสำคัญน้อยลงโดยไม่ว่าจะมีการประชุมเสนาบดีสภา กระบวนการบริหารในเรื่องที่มีความสำคัญ เช่น การตราพระราชกำหนดกฎหมายนั้น ก็เป็นไปโดยพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ ดังที่พระยาภักดียามไมตรี (Dr. Francis Bowes Sayre) ซึ่งเป็นที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศระหว่างปี พ.ศ. 2446-2468 ได้กล่าวว่า การตราพระราชกำหนดกฎหมายในสมัยนั้นทำได้ง่าย ดังเห็นได้จากข้อความที่เขียนไว้ในหนังสือ The Glad Adventure ว่า "...ประเทศสยาม (ช่วงรัชกาลที่ 6) เป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไม่มีรัฐสภาหรือองค์นิติบัญญัติ ในเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชประสงค์ให้กฎหมายขึ้นสักฉบับหนึ่ง ก็เพียงเขียนขึ้นแล้วก็ประทับพระราชลัญจกร ลงไปเท่านั้น"²⁴ ลักษณะเช่นนี้ทำให้ กรมราชเลขาธิการ หรือกระทรวงมูรธาธร อันเป็นตัวกลางรับเรื่องจากกระทรวงและเสนาบดีต่าง ๆ เพื่อเสนอต่อพระมหากษัตริย์ มีบทบาทอย่างสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดิน ความสำคัญของ "ตัวกลาง" ระหว่างผู้มีอำนาจตัดสินใจ กับผู้ช่วยดำเนินการ หรือเจ้าของเรื่อง เช่นนี้ ได้มีเค้าารากสืบเนื่องเรื่อยมาจนในสมัยที่มีระบบคณะรัฐมนตรีในระบบรัฐสภา หากแต่ "ตัวกลาง" นี้ ได้มีวิวัฒนาการ เปลี่ยนไปตามเงื่อนไขของบริบททางสังคม การเมือง และกลไกการบริหารอันจะได้พิจารณาเน้นหนักต่อไป

บรรดาสภาและเสนาบดีสภา หรือรูปแบบกลไกต่าง ๆ ในการปกครองที่ได้จัดตั้งขึ้น ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ ต่างมีจุดประสงค์เพื่อให้เป็นกลไกและช่วยเป็นที่ปรึกษาการแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ มากกว่าเป็นกลไกที่จะแบ่งภาระรับผิดชอบในด้านต่าง ๆ ไปจากองค์พระมหากษัตริย์ ความพยายามในการจัดตั้งกลไกขึ้นเพื่อเป็นคณะทำงาน หรือที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์นี้ ได้มีขึ้นอีกครั้งหนึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงได้สถาปนา อภิรัฐมนตรีสภา (Supreme Council of State) ขึ้นในปี พ.ศ. 2468

²⁴ฟรานซิส บี. แซร์, พระยาภักดียามไมตรี อายะดา กิรินกุล และคณะ แปล (จาก The Glad Adventure), หน้า 95.

2. อภิรัฐมนตรีสภา พ.ศ. 2468 : รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ได้เพียง 2 วัน ก็ได้ทรงสถาปนา อภิรัฐมนตรีสภาขึ้นเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 ทั้งนี้เพื่อเป็นคณะที่ปรึกษาของพระองค์ เนื่องจากพระองค์เองขาดความรู้ ความเคยชินในราชการ ซึ่งพระองค์เองก็ทรงยอมรับว่า "ยังขาดประสบการณ์ในการปกครองแผ่นดิน"²⁵ โดยทรงเห็นว่าลาฟงพระองค์นั้น คงไม่สามารถคิดการให้รอบคอบไปทุกอย่างได้ ทั้งนี้เพราะ พระองค์เพิ่งจะทรงศึกษาประเพณีการปกครองบ้านเมือง และราชการแผ่นดิน ก่อนที่จะขึ้นครองราชย์ราว 1 ปี ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ได้ทรงประทับอยู่ในพระนคร และขณะที่ทรงประชวร ทั้งนี้เพื่อที่จะสร้างความสามัคคีกลมเกลียวในกลุ่มพระราชวงศ์ชั้นสูง ที่มีความขัดแย้งกันในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

อภิรัฐมนตรีสภานี้ทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาแก่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเรื่องที่น่าเข้าสู่ที่ประชุมจะเป็น เรื่องที่มีความสำคัญต่อประเทศชาติ หรือ เป็นเรื่องที่ลำบาก รวมทั้งเรื่องเกี่ยวกับนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาล เช่น ปัญหาทางด้านการบริหารราชการแผ่นดิน การรักษาความมั่นคงของประเทศ ปัญหาด้านการคลัง การแต่งตั้งข้าราชการระดับสูง²⁶ ปัญหาการพิจารณาบำเหน็จความชอบที่สำคัญ ปัญหาเกี่ยวกับโบราณราชประเพณี และปัญหาเรื่องอื่น ๆ อีกมาก

อภิรัฐมนตรีสภานี้ ชาวอังกฤษที่อยู่ในประเทศไทยในขณะนั้นเรียกว่า "คณะรัฐมนตรีชั้นสูง" (Super Cabinet)²⁷ โดยทรงมอบหมายให้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง

²⁵ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จพระบรมราชูปถัมภ์ ราชานภาพ บ.1.3/32 No.47 เล่ม 3 บันทึกการปกครอง

²⁶ เพิ่งอ้าง.

²⁷ Great Britain Foreign Archives, F6256/183/40, 1 December 1925, Greg to Chamberlain.

ราชานาภาพ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวงมหรธาธร เป็นผู้ทรงยกร่าง "ร่างพระราชกฤษฎีกาตั้งอภิรัฐมนตรีสภา" อภิรัฐมนตรีที่ทรงตั้งขึ้นครั้งแรก ประกอบด้วยพระราชวงศ์ชั้นสูง 5 พระองค์ คือ

1. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
2. สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต
3. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์
4. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
5. พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ²⁸

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่ดำรงตำแหน่งข้างต้นล้วนแต่เป็นพระราชวงศ์ชั้นสูงทั้งสิ้น แม้ว่าตามร่างพระราชกฤษฎีกาตั้งอภิรัฐมนตรี ในมาตรา 7 จะกำหนดว่า อภิรัฐมนตรีสภาอาจมาจากเจ้านายหรือข้าราชการก็ได้ก็ตาม นอกจากนี้ การที่อภิรัฐมนตรีสภานี้เป็นสภาที่ปรึกษาราชการของพระมหากษัตริย์ โดยเรื่องที่เข้าประชุมปรึกษานี้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องลับ และมีความสำคัญต่อประเทศชาติ การที่ทรงแต่งตั้งเฉพาะผู้ใกล้ชิดเช่นนี้ ได้ก่อให้เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจในหมู่ขุนนางข้าราชการ จนมีคำกล่าวในสมัยนั้นว่า "เจ้าขึ้นหม้อ ขุนนางลงไห"²⁹

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า แม้ว่าจะเริ่มมีการปรับปรุงกลไก และสถาบันทางการเมืองต่างๆ นับตั้งแต่ปีแรกของรัชกาล แต่ก็เป็นไปได้โดยการเปลี่ยนแปลงจากการริเริ่มของ "เบื้องบน" หรือจำกัดอยู่แต่เฉพาะในแวดวงของ "เบื้องบน" คือพระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์ เช่น จากการสถาปนาอภิรัฐมนตรีสภา ก็เป็นคณะที่ปรึกษาถวายความเห็นในเรื่องที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานลงมา ในด้านนโยบายต่าง ๆ เพื่อประกอบการพระราชวินิจฉัยตัดสินพระทัยสั่งการดังจะสามารถแสดงระบบ หรือกระบวนการสั่งการ หรือกระบวนการของพระราชวินิจฉัยตัดสินพระทัยสั่งการต่าง ๆ เมื่อได้สถาปนาอภิรัฐมนตรีสภาขึ้นแล้ว ได้ดังนี้

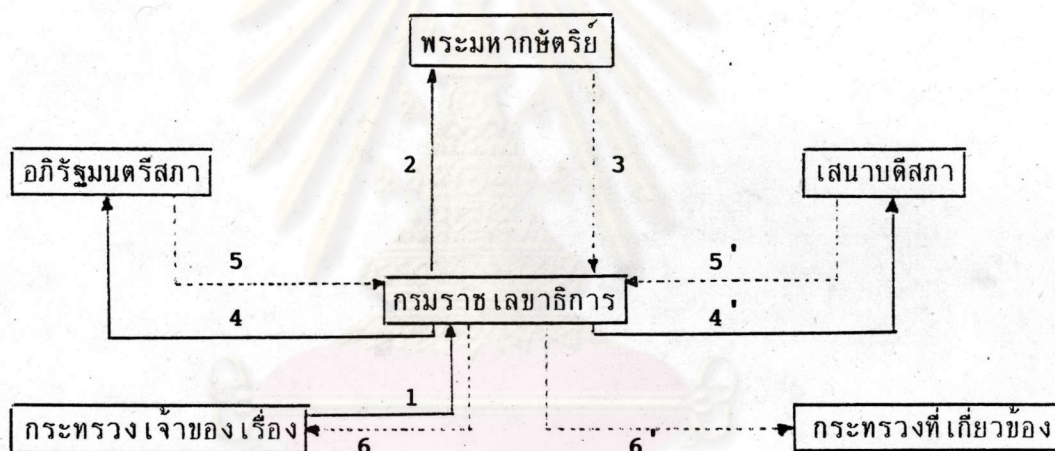
²⁸ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 รล. 7/1 ร่างพระราชดำรัสทรงตั้งอภิรัฐมนตรีสภา

²⁹ ตาโพธิ์ "เจ้านายกับขุนนาง" บางกอกการเมือง 4(270):3, 28 เมษายน 2470

1. พระราชวินิจฉัยตัดสินพระทัยสั่งการในเรื่องนโยบาย

ในเรื่องที่มีความสำคัญต่าง ๆ หรือเรื่องทางด้านนโยบาย เช่น เรื่องนโยบาย เกี่ยวกับการคลัง การเปลี่ยนแปลง แต่งตั้งเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ พระมหากษัตริย์จะทรงฟังความคิดเห็นของอภิรัฐมนตรีสภา และ/หรือ เสนาบดีสภา เพื่อประกอบพระราชวินิจฉัย ดังแผนภาพที่ 3^{๓๐}

แผนภาพที่ 3 กระบวนการพระราชวินิจฉัยตัดสินพระทัยสั่งการ ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า เมื่อมีเรื่องที่เป็นนโยบาย หรือเรื่องที่มีความสำคัญ กระทรงเจ้าของเรื่องจะส่งเรื่องมายัง กรมราชเลขาธิการ (ตาม 1) ราชเลขาธิการจะนำความตามข้อ 1 ขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงวินิจฉัยสั่งการ (ตาม 2) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยมายังกรมราชเลขาธิการ (ตาม 3) จากนั้นราชเลขาธิการจะปฏิบัติตามพระบรมราชวินิจฉัย คือ การนำเรื่องเสนอเข้าอภิรัฐมนตรี

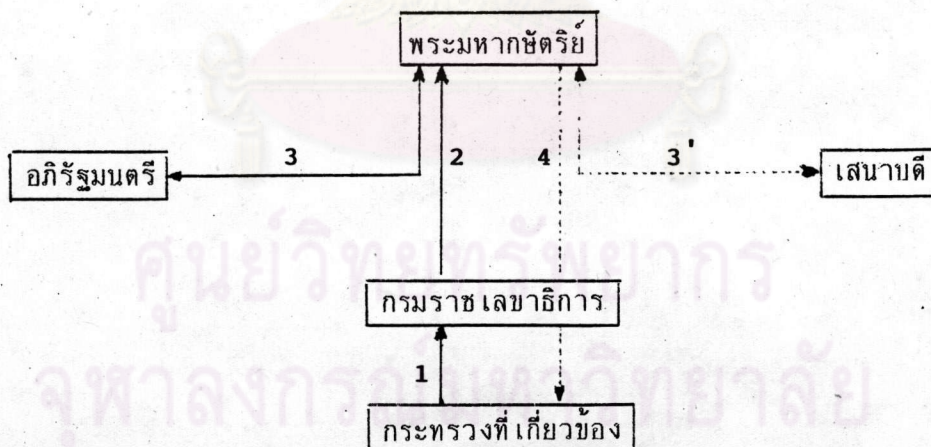
^{๓๐}ปรับปรุงจาก ชาอุชัย รัตนวิบูลย์, "บทบาทของอภิรัฐมนตรีสภาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," ปรึญญาานิพนธ์การศึกษามหาวิทิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, พ.ศ. 2519.

สภา หรือ เสนาบดีสภา ตามที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัย (ตาม 4 และ 4') โดยแม้ เสนอต่อเสนาบดีสภา อภิรัฐมนตรีสภาก็ต้องเข้าร่วมประชุมด้วย เมื่อสภาได้มติแล้ว ก็จะเสนอกลับมายังกรมราชเลขาธิการ (ตาม 5 และ 5') และราชเลขาธิการจะนำมติของสภาไปแจ้งให้กระทรวงเจ้าของเรื่อง และกระทรวงที่เกี่ยวข้องทราบ เพื่อนำไปปฏิบัติตามมติดังต่อไปนี้ (ตาม 6 และ 6')

2. พระราชวินิจฉัยสั่งการในเรื่องทั่วไป หรือ เรื่องที่มีความสำคัญน้อย

เรื่องที่มีความสำคัญน้อยกว่าเรื่องประเภทแรก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงมีพระราชวินิจฉัยโดยทรงฟังความคิดเห็นจาก อภิรัฐมนตรีสภา หรือ เสนาบดีสภา บางพระองค์ เช่น เรื่องการบริหารทั่วไป จากนั้น จะตัดสินพระทัยสั่งการต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังแผนภาพที่ 4

แผนภาพที่ 4 กระบวนการพระราชวินิจฉัยในเรื่องทั่วไปซึ่งมีความสำคัญน้อย

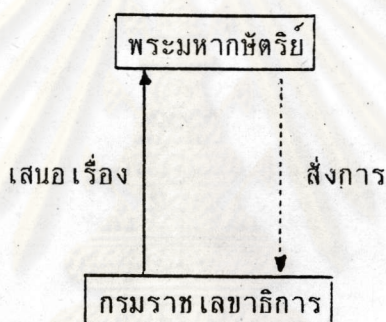
จากแผนภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า หน่วยงานเจ้าของเรื่องจะเสนอเรื่องราวต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยผ่านกรมราชเลขาธิการ (ตาม 1 และ 2) จากนั้น ราชเลขาธิการจะนำความกราบทูลฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งจะทรงปรึกษากับอภิรัฐมนตรีหรือเสนาบดี ตาม 3 และ 3') ก่อนที่จะมีพระราชวินิจฉัยตัดสินพระทัยสั่งการผ่านกรมราชเลขาธิการไปยังกระทรวงที่เกี่ยวข้อง (ตาม 4)

3. พระราชวินิจฉัยตัดสินพระทัยสั่งการในเรื่องที่มีความสำคัญน้อยที่สุด

เช่นในเรื่องการกราบบังคมทูลลาพัก เพื่อรักษาพระองค์ของพระราชวงศ์ชั้นสูงบางพระองค์ และฎีกาในบางเรื่องที่ทรงตอบได้ ในลักษณะที่ไม่ผูกมัดกับรัฐบาล³¹ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงมีพระราชวินิจฉัยโดยไม่ต้องฟังความคิดเห็นจากฝ่ายใด

ซึ่งการสั่งการจะเป็นไปตามแผนภาพดังนี้

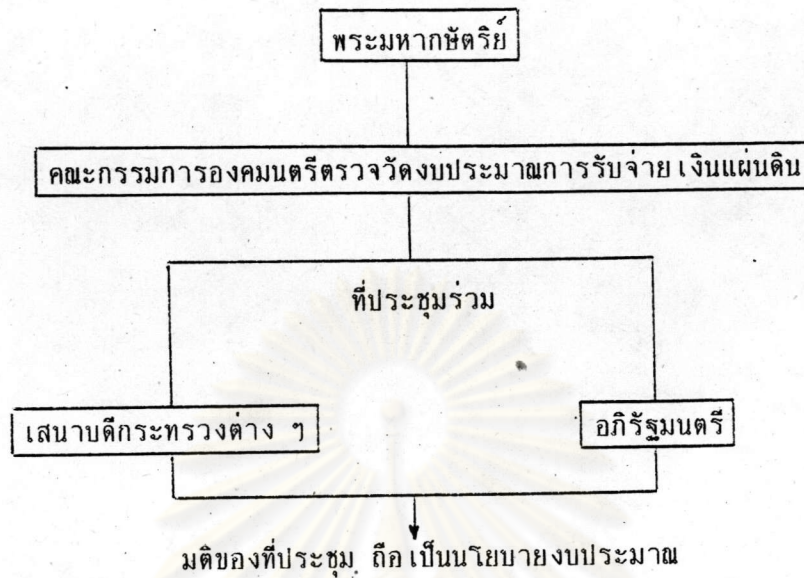
แผนภาพที่ 5 กระบวนการพิจารณาวินิจฉัยในเรื่องที่มีความสำคัญน้อยที่สุด

อภิรัฐมนตรีสภานี้มีบทบาทสำคัญเป็นอันมาก ในฐานะสภาที่ปรึกษาของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ว่าจะเป็นในด้านการคลัง หรือการปกครอง เช่น ในด้านการคลังนั้น อภิรัฐมนตรีซึ่งทุกพระองค์ เป็นกรรมการของ "กรรมการองคมนตรีตรวจวัดงบประมาณการรับจ่ายเงินแผ่นดิน" ที่ตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการถวายความคิดเห็น เกี่ยวกับการจัดทำงบประมาณรายจ่ายของแผ่นดิน และความคิดเห็นนี้จะถูกเสนอไปยัง เสนาบดีสภา ซึ่งเป็นที่ประชุมร่วมระหว่าง เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ กับ อภิรัฐมนตรี ข้อมติของสภานี้จะถือเป็นนโยบายในการปฏิบัติสำหรับงบประมาณรายจ่ายต่อไป ซึ่งแสดงการพิจารณาจ่ายได้ตั้งแผนภาพที่ 6 (หน้า 42)

³¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 บ.2.1/3 พระยามรวิสัยสรเดช

แผนภาพที่ 6 การพิจารณางบประมาณรายจ่าย

เมื่อพิจารณาการกำหนดนโยบายด้านงบประมาณแผ่นดินในสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จากแผนภูมิข้างบนนี้จะเห็นได้ว่า อภิรัฐมนตรีนั้นมีอิทธิพลต่อการจัดสรรงบประมาณแผ่นดินอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นอภิรัฐมนตรีทุกพระองค์ทรงเป็นกรรมการในคณะกรรมการองคมนตรีตรวจวัดงบประมาณการรับจ่ายเงินแผ่นดิน ซึ่งเป็นผู้ถวายความคิดเห็นที่สำคัญในด้านงบประมาณแก่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และยังมีส่วนเข้าร่วมประชุมพิจารณางบประมาณกับเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ในการกำหนดนโยบายงบประมาณอีกด้วย นั่นคืออำนาจในด้านการคลัง ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญหลักของประเทศนั้นได้รวมศูนย์อยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ โดยอาศัยสภาที่ปรึกษาชั้นสูงนี้เป็นกลไกสำคัญนั่นเอง³² นอกจากนี้ อภิรัฐมนตรีสภายังมีบทบาทในด้านภาษีอากร โดยอภิรัฐมนตรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ได้กราบบังคมทูลถวายความเห็น แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวให้มีการแก้ไขวิธีการจัดเก็บภาษีเงินรัชชูปการใหม่ เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2468 ทำให้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติเงินรัชชูปการฉบับเดิม (พ.ศ. 2462) โดยอภิรัฐมนตรีร่วมกับเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ เป็นผู้พิจารณาร่างพระราชบัญญัติเงินรัชชูปการ พ.ศ. 2468 พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้ ชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 20-60 ปีบริบูรณ์ หรือมีอายุ 17 ปีขึ้นไป แต่ได้ทำการสมรสแล้ว และอยู่ภายในพระราชอาณาเขต ต้อง

³²ดู ชายชัย รัตนวิบูลย์, "บทบาทของอภิรัฐมนตรีสภาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," อ่างแล้ว, หน้า 156.

เสียเงินรัชชูปการอย่างสูงคนละ 6 บาทต่อปี โดยกรรมการอำเภอทุกอำเภอ เป็นผู้ทำหน้าที่เก็บ-
 เสนาบัตรกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เป็นผู้มีอำนาจกำหนดเกี่ยวกับการเก็บเงินรัชชูปการ³³
 ทำให้สามารถเก็บเงินรัชชูปการได้เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 42.97 ในปี พ.ศ. 2469 และในช่วงปี
 พ.ศ. 2469-2473 นี้ อภิรัฐมนตรียังได้ร่วมประชุมพิจารณาผ่านร่างพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับภาษี
 อีกหลายฉบับ อาทิ พระราชบัญญัติรถยนต์ พระราชบัญญัติศุลกากร พระราชบัญญัติพิภคอัตราภาษี
 ศุลกากร พระราชบัญญัติแก้ไขอัตราภาษีภายใน พระราชบัญญัติฝิ่น เป็นต้น³⁴

อิทธิพลของอภิรัฐมนตรี ในด้านภาษีนับเห็นได้อย่างชัดเจน เมื่อ นายชอลล์-แพทซ์
 ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติในสมัยนั้น ได้เสนอแนวให้รัฐบาลเก็บภาษีคนร่ำรวย แต่
 ข้อเสนอไม่ได้รับความสนใจจากอภิรัฐมนตรีสภา³⁵ ทั้งนี้เพราะอภิรัฐมนตรีซึ่งเป็นผู้พิจารณาเรื่อง
 นี้ บางพระองค์มีฐานะทางการเงินร่ำรวย จึงเกรงจะกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของตน

ส่วนในด้านการปกครองนั้น ในสมัยนี้ อภิรัฐมนตรีสภาได้มีบทบาทในการเลือก "สภา
 กรรมการองคมนตรี" ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติองคมนตรี พุทธศักราช 2470 เพื่อทำหน้าที่ถวาย
 คำปรึกษาในเรื่องที่โปรดเกล้าพระราชทานลงมา อภิรัฐมนตรีจะเลือกกรรมการองคมนตรี จาก
 องคมนตรีที่มีอยู่ทั้งหมด โดยวิธีลงคะแนน³⁶

อภิรัฐมนตรีสภายังได้มีส่วนในการจัดการปกครองท้องถิ่นในรูปเทศบาลตามแนวพระราช
 ดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงนำเรื่องจัดการปกครองท้องถิ่นเข้า

³³ ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2469, หน้า
251.

³⁴ ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่าง ๆ รัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2469, หน้า
244-709.

³⁵ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.14/4 คำแปล บันทึก นายชอลล์-
แพทซ์ เรื่องการเงิน 17 ธันวาคม 1931.

³⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 รล.6/6 เล่ม 1 เรื่องการตั้ง
กรรมการองคมนตรี (25 สิงหาคม 2470 - 8 เมษายน 2474)

ปรึกษาอภิรัฐมนตรีสภา เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2470 และที่ประชุมได้ลงมติให้ปรับปรุง
แก้ไขการสุขาภิบาลให้เป็นรูปเทศบาล (Municipality)³⁷

และเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะพระราชทาน
รัฐธรรมนูญ โดยทรงมีรับสั่งให้พระยาศรีวิสารวาจา ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ และ
นายเรมอนด์ บี. สตีเวนส์ ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศชาวอเมริกันเข้าเฝ้า ทรงปรารภ
ถึงเรื่องที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญว่า "...ฉันมีความประสงค์ที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่
ราษฎรโดยเร็วที่สุด จะต้องให้ทันในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นวันครบรอบมหา
จักรี"³⁸ โดยทรงรับสั่งให้ พระยาศรีวิสารวาจา และ นายสตีเวนส์ พิจารณาทำบันทึก
ความเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองขึ้นทูลเกล้าถวาย พระยาศรีวิสารวาจาและ
นายสตีเวนส์ ได้ทำบันทึกความเห็นขึ้นทูลเกล้าถวายทั้งสิ้น 3 ฉบับ คือฉบับแรก เป็นเค้าโครงการ
เปลี่ยนแปลงและรูปแบบการปกครอง (An Outline of Changes in The Form of
Government) ของ นายสตีเวนส์ ลงวันที่ 8 มีนาคม 2474 ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น "เค้าโครง
ร่างรัฐธรรมนูญ" โดยได้กล่าวถึงหลักการเกี่ยวกับรัฐสภา ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจนิติบัญญัติ
และบริหาร ตลอดจนวิธีเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แต่อย่างไรก็ดี เค้าโครงร่างรัฐธรรมนูญ
ฉบับนี้ ยังคงสงวนอำนาจการบริหารไว้กับพระมหากษัตริย์

ส่วนอีกสองฉบับ เป็นบันทึกความเห็นประกอบเกี่ยวกับเรื่อง "เค้าโครงการเปลี่ยนแปลง
รูปแบบการปกครอง" ลงวันที่ 9 มีนาคม 2474 มีความเห็นว่า ยังไม่เห็นด้วยที่จะให้มีการ
เปลี่ยนแปลงการปกครองในขณะนั้น เค้าโครงการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ พร้อมกับบันทึก
ความเห็นประกอบของนายสตีเวนส์ และพระยาศรีวิสารวาจา เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้นำเข้าสู่การ
ประชุมพิจารณาของอภิรัฐมนตรีสภา ในระหว่างวันที่ 13 มีนาคม 2474 - 5 เมษายน 2475

37 กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.7.5/1 รายงานการประชุม
อภิรัฐมนตรี ครั้งที่ 25 18 พฤศจิกายน 2470.

38 ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับการตั้งกรมการราษฎรและระบบประชาธิปไตย
พิมพ์เนื่องในโอกาส 24 มิถุนายน 2475, หน้า 38-39.

โดยไม่ปรากฏวันที่แน่ชัด³⁹ แต่ได้รับการคัดค้านจากอภิรัฐมนตรีหลายพระองค์ ทั้งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเตือนให้ทรงคำนึงถึงผลที่จะตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ การรัฐประหารและเผด็จการทหารก็ตาม แต่ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงยอมตามความเห็นของอภิรัฐมนตรีเหล่านั้น สถานะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า อภิรัฐมนตรีสภานั้น มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการตัดสินใจเชิงนโยบายของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และทำให้ถูกมองว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอภิรัฐมนตรี เช่น จากการที่คณะราษฎร ซึ่งทราบมาก่อนแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานรัฐธรรมนูญ⁴⁰ ทำให้อภิรัฐมนตรีสภานี้เป็นที่เกลียดชัง โดยเฉพาะในกลุ่มทหารซึ่งได้รับผลกระทบจากการถวายคำปรึกษาของอภิรัฐมนตรีสภามากที่สุด เช่น กรณีการดุ่ยข้าราชการทหาร 268 นาย ระหว่างวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2469 - 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2472 รวมทั้งความไม่พอใจส่วนตัว เนื่องจากถูกลดตำแหน่ง เช่น กรณีของพระยาพลพลพยุหเสนา⁴¹ การที่อภิรัฐมนตรีสภามีบทบาทสำคัญในการถวายคำปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ทั้งในด้านการคลัง ด้านงบประมาณ ด้านภาษี และการปกครอง รวมทั้งทางด้านการเมือง ทำให้มีการเปรียบเทียบในท่านองว่า การมีอภิรัฐมนตรีสภานี้ เสมือนกับมี "พระเจ้าแผ่นดิน 2 ชั้น" หรือ "พระเจ้าแผ่นดิน 6 พระองค์"⁴²

ลักษณะของการปกครองดังกล่าวข้างต้น เป็นการสะท้อนถึงการรวมอำนาจไว้ที่พระราชวงศ์ชั้นสูง และพวกเจ้า อย่างเหนียวแน่น ในขณะที่วิถีการปกครองในภูมิภาคต่าง ๆ ของ

³⁹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 เอกสารส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี, ราชธานูปภาพ บ.1.3 ก/335 No. 52 ฉบับ 3 ร่างลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี, ราชธานูปภาพ ไม่ปรากฏ วันที่ เดือน ปี.

⁴⁰ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี, "พระราชบันทึกเล่า," เบื้องแรกประชาธิปไตย หน้า 8.

⁴¹ เสถียร ศกุนตลา, ชีวิตทางการเมืองของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ หน้า 8-9.

⁴² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5-7 ร่างพระราชกฤษฎีกาตั้ง อภิรัฐมนตรีสภา.

โลกได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบประชาธิปไตยแล้ว ทำให้ เป็นเงื่อนไขสำคัญในการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475

อย่างไรก็ดี แนวคิดเกี่ยวกับคณะรัฐมนตรีในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ยังปรากฏในร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับของพระยาภิรมย์ภักดี โดยในร่างรัฐธรรมนูญของพระยาภิรมย์ภักดี ซึ่งมีอยู่ 12 มาตรา นั้น ได้กำหนดเกี่ยวกับคณะรัฐมนตรีเอาไว้ว่า

มาตรา 3 นายกรัฐมนตรีเป็นผู้แต่งตั้งและถอดถอนรัฐมนตรีประจำกระทรวงต่าง ๆ โดยรับผิดชอบโดยตรงต่อพระมหากษัตริย์ในการบริหารงานของทุกกระทรวง และปฏิบัติตามนโยบายต่าง ๆ ซึ่งได้รับมอบหมายจากพระมหากษัตริย์ ตลอดจนเป็นผู้ประสานงานระหว่างนโยบายเหล่านี้กับการบริหารงานให้เป็นไปตามนโยบายดังกล่าวของกระทรวงต่าง ๆ

มาตรา 4 รัฐมนตรีรับผิดชอบโดยตรงต่อนายกรัฐมนตรี สำหรับการบริหารงานในกระทรวงที่เขาได้รับผิดชอบ และช่วยนายกรัฐมนตรีในการนำนโยบายต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายไปปฏิบัติให้บรรลุผล

มาตรา 5 คณะรัฐมนตรีประชุมปรึกษากันโดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน อาจประชุมปรึกษากันในกิจการทั่วไป แต่ความรับผิดชอบในการตัดสินใจทุกเรื่องขึ้นอยู่กับนายกรัฐมนตรี⁴³

แม้ว่า แนวคิดนี้จะถูกคัดค้าน ไม่มีการนำไปปฏิบัติแต่อย่างใด แต่ก็ได้แสดงถึงการที่แนวคิดของรูปแบบกลไกระบบคณะรัฐมนตรี ในแบบตะวันตกได้เริ่มถูกหยิบยืมรูปแบบ เข้ามาใช้ในสังคมการเมืองไทย แม้ว่าจะ เป็นการเสนอแนวคิดในบริบทของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ตาม แต่ก็ เป็นแนวคิดที่น่าพิจารณาประกอบการศึกษาถึงระบบคณะรัฐมนตรีภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นอย่างยิ่ง

⁴³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6-7 เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จพระยาตราช่างราชานภาพ บ.1.3/32 No.47 เล่ม 3 หนังสือของ พระยาภิรมย์ภักดี ลงวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2469 กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ร่างรัฐธรรมนูญของพระปกเกล้าฯ หน้า 5-9.

หากพิจารณาวิวัฒนาการของการจัดตั้ง ปรับปรุง กลไกในการปกครองต่าง ๆ ในสมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์ นับแต่ที่ได้มีการนำรูปแบบ กลไก และสถาบันแบบตะวันตกเข้ามาใช้ คือใน รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้ว จะเห็นได้ว่า ผู้ปกครอง อันได้แก่ องค์พระมหากษัตริย์ได้ พยายามสร้างและปรับปรุงกลไกในการปกครองต่าง ๆ เพื่อรองรับทั้งสถานะทางการเมือง และ สภาพทางเศรษฐกิจสังคมมาโดยตลอดเวลา แต่โดยที่การสร้าง กลไก ทางการปกครองต่าง ๆ เหล่านี้ วัตถุประสงค์เพียงเพื่อให้เป็น เครื่องช่วยในการดำเนินการ และเป็นเพียงคณะที่ปรึกษา หรือ "คณะทำงาน" ที่ไม่มีบทบาทเชิงนโยบาย หรือในเชิงการเมือง กลไกต่าง ๆ เหล่านี้ นับแต่ กระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ เสนาบดีสภา หรือสภาต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมักจะไม่ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติงานดังที่ได้มุ่งหวังนัก และ เพราะลักษณะธรรมเนียมที่คุ้นเคยอยู่กับการที่องค์ พระมหากษัตริย์ เป็นศูนย์รวมแห่งอำนาจ ทำให้บรรดากลไกเหล่านี้มีสภาพ เป็นเพียงผู้ปฏิบัติตาม พระราชโบายมากกว่าการเสนอแนวคิดริเริ่ม อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ปกครองได้พยายามนำเอากลไก ต่าง ๆ มาใช้เช่นนี้ ในแง่หนึ่งได้ชี้ให้เห็นว่า ภารกิจของรัฐได้เพิ่มขึ้นในทุก ๆ ด้าน สถาบัน พระมหากษัตริย์จำเป็นต้องสร้างกลไกเพื่อแบ่งเบาภาระที่มีสมรรถนะมากขึ้น ตามเงื่อนไขของสถานะ ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองแต่ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ ได้เน้นการปรับปรุงหรือสร้าง กลไกในด้านการจัดการหรือการบริหาร (Administration Reform) มากกว่าการเป็นเครื่อง ช่วยในการกำหนดนโยบาย และการตัดสินใจที่แท้จริง

การที่ภารกิจของรัฐในด้านต่าง ๆ ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้น ทำให้คณะรัฐมนตรีในสมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือ เสนาบดี รับภาระในด้านการบริหารเป็นด้านหลัก เห็นได้จากใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น มีการจัดตั้งกระทรวงต่าง ๆ รวม 12 กระทรวงขึ้น ดังแผนภาพที่ 7 (หน้า 49)

สามารถพิจารณาได้ว่า การจัดแบ่งกระทรวงต่าง ๆ ในสมัยนี้ ได้เป็นไปในลักษณะที่ "พลิกแผ่นดิน" ตามซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเคยวิจารณ์ เนื่องจากได้มี กระทรวงที่รับผิดชอบในภารกิจของรัฐแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการป้องกันประเทศ ด้าน เศรษฐกิจ ด้านการดูแลการปกครองภายใน และด้านการบริหาร เป็นต้น ยิ่งขาดก็แต่เพียง หน่วยงานในด้านการอำนวยการและการวางแผนการปฏิบัติ แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า ภารกิจนี้พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสภาที่ปรึกษาต่าง ๆ ของพระองค์ได้เป็นผู้ปฏิบัติภารกิจ นี้เอง

ต่อมาในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้มีการตั้ง กระทรวงเพิ่มขึ้น อันแสดงถึงภารกิจของรัฐที่เพิ่มขึ้นและแสดงถึงความพยายามของผู้ปกครองที่จะ "ปรับตัว" ตามเงื่อนไขของภาวะการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ในระดับที่ผู้ปกครองเองเห็นควร กระทรวงที่เพิ่มขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468) คือ

1. กระทรวงทหารเรือ
2. กระทรวงพาณิชย์
3. กรมราชเลขาธิการ

การตั้งกระทรวงทั้งสามเพิ่มขึ้นนี้ แสดงได้อย่างดีว่าอาณาเขตของภารกิจรัฐได้ ขยายตัว จึงต้องการกลไกที่แยกย่อยลงไป เฉพาะอย่างยิ่งการตั้งกระทรวงพาณิชย์ นั้น แสดงถึง การเติบโตของภารกิจด้านเศรษฐกิจอีกด้วย และการตั้งกรมราชเลขาธิการ พร้อมกับที่มีกระทรวง มุรธาธรอยู่ด้วย ก็เป็นเครื่องชี้ถึงการที่พระมหากษัตริย์จะต้องมีหน่วยงานที่ช่วงแบ่งเบาภาระ หรือ เป็นตัวกลางระหว่างพระองค์กับกระทรวงเจ้าของเรื่อง ทั้งนี้ก็ด้วยภารกิจได้เพิ่มขึ้นอย่างมาก นั้นเอง

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้มีการตั้งกระทรวงเพิ่มขึ้นอีก คือ กระทรวงคมนาคม อันแสดงถึงความเติบโตในด้านนี้ของประเทศ แต่โดยที่ นับแต่ปลายสมัยรัชกาล ที่ 6 เป็นต้นมา รัฐบาลได้ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ คือ การขาดดุลงบประมาณ โดยนับแต่ปี พ.ศ. 2463-2468 งบประมาณรายจ่ายสูงกว่ารายได้เป็นเงินถึง 45,496,390 บาท

โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2466 งบประมาณรายจ่ายขาดดุลถึง 10,216,043 บาท⁴⁴ ขณะที่รายได้ลดลง เนื่องจากประสบปัญหาในการผลิตข้าว ทำให้การส่งออกลดลง และรายได้จากภาษีอากรซึ่งได้ลดลงอีกด้วย นอกจากนี้ในการจัดสรรงบประมาณแผ่นดินก็ยังได้จัดให้แก่ฝ่ายป้องกันประเทศ คือ กระทรวงกลาโหม ทหารเรือ กรมอากาศยาน และให้แก่ราชสำนักมาก โดยไม่คำนึงถึงสถานะทางเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้มีผลกระทบการทำงานต่องบประมาณในด้านอื่น ๆ เช่น การลงทุนภาคเกษตรกรรม นอกจากนี้ กระทรวงต่าง ๆ ก็ยังได้ตั้งงบประมาณรายจ่ายไว้สูง ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลต่อมาถึงสาเหตุทางเศรษฐกิจของประเทศ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้พระองค์ต้องแก้ไขเศรษฐกิจโดยการลดยอดเงินงบประมาณรายจ่ายส่วนพระองค์ (H.M.'s Civil List) หรือเงินพระคลังข้างที่ลง จำนวน 3,000,000 บาท* ในปี พ.ศ. 2469 และปัญหาการขาดดุลงบประมาณนี้ได้นำไปสู่ การคลังข้าราชการ ในที่สุด โดยในช่วงระหว่างวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2469 ถึง 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2472 ได้มีข้าราชการที่มีอายุมาก และหย่อนความสามารถหรือคุณวุฒิ ถูกดลี่ยออกถึง 1,292 คน

ศูนย์วิทยพัชยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁴The Ministry of Economic Affairs, Statistical Year Book of The Kingdom of Siam B.E. 2474-2475, p. 287.

*ลายพระหัตถ์ กรรมการองคมนตรี, ลงวันที่ 7 มีนาคม 2468 กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนข้าราชการที่ถูกดูดย้อออกคราวตุลยภาพ ระหว่างวันที่
13 เมษายน 2469 - 28 พฤศจิกายน 2472

ส่วนราชการ-บุคคล	จำนวน (คน)
กระทรวงกลาโหม	202
กระทรวงเกษตรธิการ	60
กระทรวงทหารเรือ	66
กระทรวงธรรมการ	95
กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม	35
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ	103
กระทรวงมหาดไทย	142
กระทรวงยุติธรรม	75
กรมราชเลขาธิการ	21
กระทรวงวัง	477
ข้าราชการชาวต่างประเทศ	16
รวม	1,292

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 7 ค.16.1/1-13 เล่ม 1-2 บัญชี
บ้านาญข้าราชการคราวตุลยภาพ 13 เมษายน 2469 - 28 พฤศจิกายน 2472

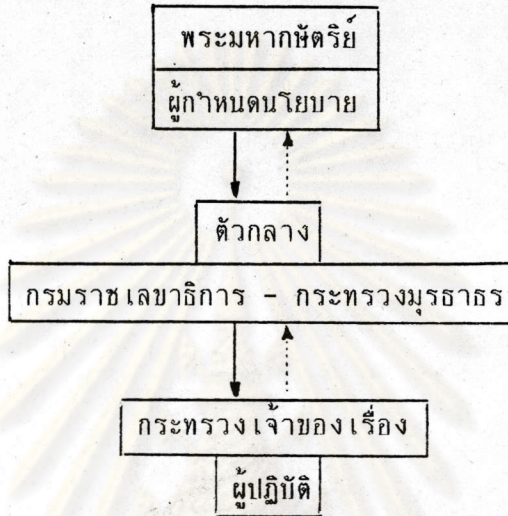
ในบรรดาข้าราชการที่ถูกคัดเลือกเหล่านี้ มีทั้งที่ดำรงตำแหน่งชั้นสูง ระดับเสนาบดี รองเสนาบดี และเจ้ากรม ทั้งที่เป็นพระราชวงศ์และสามัญชน การแก้ไขปัญหาโดยการตัดทอนรายจ่าย และการคัดเลือกข้าราชการนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความพยายามของ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และคณะที่ปรึกษาที่จะรักษาเสถียรภาพของระบบเอาไว้ โดยการหาทางแก้ไขเฉพาะหน้า แต่ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ทำให้การจัดการและการปฏิรูปกลไกต่าง ๆ ของระบอบต้องหยุดชะงักลง ซึ่งเป็นการสั่งสมปัญหาที่ทำให้เกิดความไม่พอใจ โดยเฉพาะในหมู่ข้าราชการได้ อันเป็นปัจจัยที่กระตุ้นความต้องการการเปลี่ยนแปลงในระยะต่อมา

หากพิจารณา "ระบบ" ของการบริหารและการดำเนินนโยบายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว จะเห็นว่า "ระบบ" นี้ ไม่ได้มีสภาพที่ สถิตย์ หรือ อยู่นิ่ง แต่เนื่องจากการที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ กำหนดการ โดยลำพังพระองค์ แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงกลไกอยู่เสมอ แม้ว่าจะ เป็นด้วยการเปลี่ยนแปลงจากเบื้องบน หรือ เปลี่ยนแปลงด้วยเหตุผลทางการเมืองก็ตาม การปฏิรูปในด้านการบริหาร (Administrative Reform) นี้ สะท้อนความพยายามในการปรับตัวและชี้ถึงภารกิจของรัฐที่เพิ่มขึ้น แต่รูปการของระบบที่ชัดเจนอย่างหนึ่งที่ดำรงอยู่ก็คือ การที่พระมหากษัตริย์ยังคงเป็นศูนย์รวมแห่งอำนาจตัดสินใจ และการกำหนดแนวทางของประเทศเรื่อยมา โดยที่สภาหรือคณะที่ปรึกษาดัง ๆ นั้น แม้จะมีบทบาทหรืออิทธิพลต่อการตัดสินใจพระทัยในระดับหนึ่ง แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า บรรดาที่ปรึกษาเหล่านั้น เป็นเพียงผู้ช่วยในการตัดสินใจพระทัยมากกว่าผู้เสนอแนะแนวทางในเชิงริเริ่ม

นั่นคือสภาพภาพของ "ระบบคณะรัฐมนตรี" ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งแม้ว่าจะมีพลวัตในระดับหนึ่ง แต่การทำงานของระบบที่ชัดเจนที่สุดก็คือ การที่พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมอำนาจ โดยกลไกสำคัญที่เป็นหน่วยงานช่วยในภารกิจของพระองค์ก็คือ กรมราชเลขาธิการ หรือกระทรวงมหรธาธร ที่ได้มีวิวัฒนาการเรื่อยมา หน่วยงานนี้ได้มีความสำคัญในการเป็นตัวกลางระหว่าง พระมหากษัตริย์ กับ กระทรวงเจ้าของเรื่อง แต่การเป็นตัวกลางในลักษณะของทางผ่านของเรื่องนี้ ทำให้กรมนี้ต้องแบกรับภาระในด้านงานบริหารทั่วไปและงานประจำเอาไว้มากมาย ซึ่งลักษณะ เช่นนี้ได้มีผลต่อหน่วยงานที่เป็น ตัวกลาง ระหว่างผู้ปฏิบัติกับผู้กำหนดนโยบายในสมัยต่อมาด้วย

ลักษณะการทำงานของระบบในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในระยะนี้จึงอาจสรุปได้ โดย
แผนภาพดังนี้

แผนภาพที่ 8 ลักษณะการทำงานของระบบในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

หมายถึง - การกิจที่มอบหมาย
- แนวนโยบายที่กำหนด

หมายถึง - การเสนอเรื่อง, ปัญหา
- รายงานการปฏิบัติ

โดยตัวแบบนี้ได้มีการคลี่คลายแตกต่างกันออกไป เมื่อผู้กำหนดนโยบายเห็นว่าต้องมี
"คณะที่ปรึกษา" โดยการตั้งสภาต่าง ๆ ขึ้นมา เป็นอีกกลไกหนึ่งที่จะช่วยในการบริหารงานให้มี
ประสิทธิภาพมากขึ้นได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย